

// ENTREVISTA

JOSEP LOZANO

ENTREVISTA DE CARLES FENOLLOSA

IL·LUSTRACIONS DE DAVID MARQUÉS

*«Sempre m'ha interessat escriure llibres,
però amb una certa dignitat, emoció i amenitat»*

No tarda a dir-me que de cada autor, després de tot, en queda un llibre. O dos. Potser Josep Lozano (Alginet, 1948) serà recordat principalment pel seu celebrat *Crim de Germania*, una novel·la que publicà a penes depassada la ratlla dels trenta anys i que havia concebut amb vint-i-pocs, però la seua obra ofereix molts més matisos. Llicenciat en lletres modernes per la Universitat de París VIII i en filologia catalana per la de València, no només s'ha dedicat a la narrativa, tot i que siga aquesta la vessant més sòlida de la seua carrera literària. Poeta a temps parcial, els anys a París l'acostaren també a la traducció, disciplina que no ha abandonat mai: ni professionalment, com a traductor administratiu, ni *creativament*, amb versions de Julien Green, Gautier, Mérimée, Gide, Stendhal o Flaubert. Però per damunt de tot, dèiem, ha sigut narrador: més enllà de la primera i lloada *Crim de Germania*, amb premis i elogis diversos, i de l'última —per ara—, *El mut de la campana*, el seu camí també ha vist dues novel·les més i alguns reculls de contes. No ha publicat torrencialment i ho sap, però ho ha fet prou per a fer-se un nom de referència obligada dins de la literatura valenciana contemporània. Moltes de les seues línies han tingut com a principi o com

a final el seu poble i el seu país: «per a escriure una bona història no cal anar molt lluny», diu. Conversem de tot plegat en una terrassa al costat del carrer Major, en ple centre d'Alginet. No podia ser altrament.

Ha sigut una llosa l'èxit precoç de Crim de Germania?

En absolut. Generalment, un autor és recordat per una obra o per dos. Si jo et dic per exemple: «Juan Rulfo», pensaràs: «*Pedro Páramo*». A mi m'han identificat per *Crim* i també per *El mut de la campana*, cap problema.

Per la primera i per l'última novel·la.

Sí, l'una del 1980 i l'altra del 2003.

Però Crim venia de molt abans del Premi Octubre que guanyà el 1979.

Aparegué quan jo tenia trenta-un anys, però efectivament l'havia començada a escriure prèviament. Em vaig casar amb vint-i-quatre anys i tot seguit me'n vaig anar a París; allà vaig concebre ja alguns capítols. Fou un procés llarg. Estudiava i treballava. Només tornava ací als estius, un parell o tres de mesos. Un dels últims vaig estar a casa de Manolo Boix ajudant-lo, fins i tot li feia de xofer; ell venia d'acabar la lectura de *La ciutat de València* de Sanchis Guarner, on hi havia un capítol dedicat a la València «flamígera» del xv i del xvi. En aquest capítol es transcrivien una part del *Dietari* de Jeroni Sòria, en què es narrava la mort del líder agermanat Vicent Peris, assetjat a sa casa pels mascarats, amb la porta barrada pel foc, obligat a eixir per la finestra amb una escala. Aleshores, Boix em proposà de fer un text sobre la Germania per a una exposició d'il·lustracions sobre el conflicte, però la mostra no arribava mentre jo anava fent. Per aquella època va caure Allende i la concepció de la narració que tenia llavors, al voltant de Peris, era una mica pamfletària i no m'acabava de fer el pes: hi havia referències al present fins i tot. Amb el temps, però, tot allò canvià, van anar apareixent noves històries i nous personatges, i el marc temporal es concretà. De fet, en l'última edició de *Crim* (Bromera, 2005), s'adjunten dos històries més.

No fou una qüestió de dos vesprades, per tant. Demanaria documentació, a més a més...

Vaig haver de llegir moltes cròniques i dietaris de l'època: de Miquel Garcia, de Jeroni Sòria, de Vicianà, d'Escolano... Sobretot els dos primers, perquè havien estat testimonis directes de la revolta. El llibre, per cert, tenia originalment una extensió més gran que la que finalment eixí a la llum. Dos anys abans del Premi Andròmina de Narrativa, el vaig portar a 3i4 però em digueren que no tenien diners per a publicar-lo.

Com era la situació llavors?

Ara hi ha una certa aparença de normalitat però abans no hi havia ni certa ni aparença, perquè senzillament no hi havia normalitat.

Una vegada concedit el premi, els elogis que rebé la novel·la foren instantanis. Molts en destacaven la diversitat: el ventall de veus, enfocaments i formats textuais.

Potser dir-ne «esquema coral» és una mica pretensió, però sí que volia que hi convergiren diverses veus que vehicularen opinions diferents, idees diferents, panoràmiques diferents sobre la Germania. I això recorrent també a diversos registres, en una llengua que tot i no ser aquella, almenys en tinguera la versemblança. Jo havia llegit ací, a la biblioteca del poble, *Manhattan transfer*, de John Dos Passos; allà apareixien inserits textos de diversos formats: periòdic, etc., i allò m'aprofità per a donar-li a *Crim* aquesta visió més objectiva de la revolta agermanada.

En canvi, El mut de la campana, l'última de les seues novel·les, també històrica, aposta per un format molt més tradicional, lineal i amb una narrador en primera persona mantingut durant tota l'obra.

Jo volia fer una història d'amor en una situació d'epidèmia però sense implicar-me massa en l'estructura, que és tradicional, sí: comença amb el naixement i acaba amb la mort. Simplement, volia ambientar un temps i uns personatges. Havia llegit alguns textos sobre aquella epidèmia de pesta a mitjan segle XVII:

Daniel Defoe té una novel·la que es diu *Diari de l'any de la pesta*, que parla d'aquella mateixa però a Londres, i Alessandro Mazoni en *I promessi sposi* tracta també el tema. De fet, crec que és l'obra que es pren com a referència com a model de llengua italiana. D'altra banda, va caure en les meues mans un text de l'època en què es parlava d'un frare que havia ajudat molt en aquells moments de mortaldat, les restes del qual, quan van ser desenterrades, mostraven l'absència de sexe. Tot això va ajudar per tal de conformar la meua història. Al capdavall, volia —i vull— seduir el lector; si les vies tradicionals em duen a això, cap problema. La premissa és aquest ideal de seducció, no l'experimentació.

No ho ha sigut mai?

No, l'estructura de *Crim* m'aprofitava per a donar aquella visió més àmplia, diversa i objectiva de la revolta, però no la vaig gastar perquè sí.

Hi ha qui ha vist en aquest viatge seu de l'experimentalisme al tradicionalisme la metàfora del gir que ha fet la literatura valenciana des dels anys setanta fins als nostres dies.

Jo tenia les meues prevencions respecte de les novel·les experimentals. És cert que en la literatura valenciana d'aquella dècada hi havia autors influïts pel *nouveau roman*, que aleshores estava de moda, com ara Josep Lluís Seguí i Amadeu Fabregat; Ferran Cremades feia una obra més personal i Isa Tròlec connectava més amb la tradició del sainet i la cançó, mentre jo tractava de fer una llengua homologable i accessible, per a connectar amb un ampli sector de persones lectores, mitificant un espai, una història i un país. Estàvem en una situació d'anormalitat i un dels aspectes clau per tal de revertir-la era guanyar la comprensió del lector, que la seua seducció no costara tant. Potser que per a la crítica d'aleshores fora positiva l'experimentació, per a mi no tenia per què.

Ara que parlem de tòpics, un de molt recurrent és el que diu que les tres vessants de la nostra narrativa contemporània, la illenca s'ha centrat a fer històries de nissagues, la catalana en relats urbans i la valenciana en novel·les històriques.

No tinc aquesta visió. En tot cas, seguint-la, seria comprensible que el pes de Barcelona com a centre cultural i social haguera arrossegat part de la narrativa, cosa que no passava tant amb València. El cas de les Illes no el conec amb tant de detall... No crec que s'hagen escrit tantes novel·les històriques, siga com siga. Ara bé, la seua aparició cal contextualitzar-la: el que llavors ens vam trobar era una història, una cultura i una llengua que ens havien amagat; calia encara, per tant, crear uns elements d'imaginari col·lectiu que no existien, o que existien poc. El que volíem era recuperar la dignitat de la nostra cultura i de la nostra llengua, a partir del coneixement de la nostra història, perquè allò que no es coneix no es pot estimar.

S'ha aconseguit?

Actualment, més gent sap què és la Germania, Jaume I és un referent que abans no era tant... Ara molts pobles i ciutats han dedicat places i vies a la nostra història. Alguna cosa s'ha aconseguit.

Però no només ha escrit novel·les històriques. Hi ha Ribera, totalment actual quan va ser escrita i recreada a Alginet.

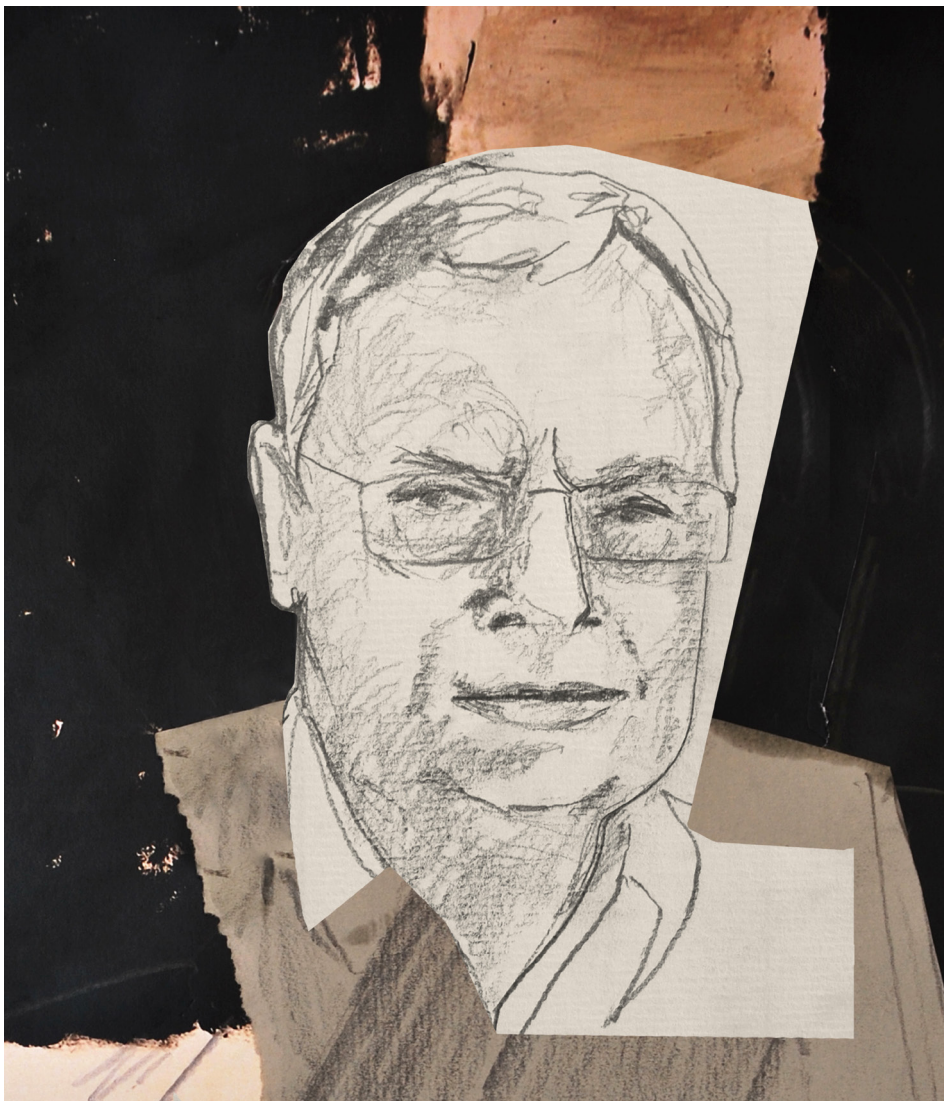
Una llengua comporta una visió del món. La meua és la d'aquesta comarca i aquest país. Volia fer una mena homenatge a la llengua que em dona aquesta visió. Havia d'haver-hi també el sentit de l'humor i la saviesa popular: tot això és *Ribera*, o això era la idea.

De les seues narracions, la crítica sempre n'ha subratllat el treball lingüístic.

Si vols un resum, en *Crim* hi havia l'adaptació d'una llengua històrica per tal de fer-la versemblant, en *Ribera* la riquesa de la llengua popular i en *El mut de la campana*, per exemple, el treball en l'adjectivació.

També ha sigut poeta des dels inicis.

Influenciat per la Nova Cançó, el 1971 vaig fer un primer poemari, *Poemes home-terra*, que vaig editar i vendre entre els amics. Els diners me'ls va deixar Manolo Boix, qui va il·lustrar la portada, amb la promesa que li'ls tornaria

quan en venguera els exemplars. Fou en valencià, tot i que en vers, encara que la meua trajectòria havia començat en castellà.

Però sempre ha pesat més la vessant narrativa.

El país tenia poetes però no tenia quasi narradors. Hi ha un article de Joan Fuster, que crec que es va publicar a *Serra d'Or*, en què parla sobre aquesta necessitat de narrativa al País Valencià, i jo li vaig fer cas.

Encara el tenim, aquest dèficit?

No.

I de lectors?

Generalment, a Espanya es llig poc, i a València encara menys. Hi ha dèficit, en castellà i en valencià.

Les seues novel·les sí que n'han tingut, certament.

Crim va tindre acceptació de la crítica però també de la docència: va ser lectura obligatòria als instituts. Això ajudà molt, òbviament, a la difusió. Se n'han fet vora 30 edicions ja.

Bona part de la seua obra se centra en el seu poble, Alginet, o en l'Horta de València, inclosa la capital. Rarament ha «eixit» d'aquest cercle, només en Ofidi i en algunes narracions.

Allà davant [assenyala l'edifici d'enfront] hi havia el forn dels meus avis. Quan ma mare va morir jo tenia sis anys i vaig anar a viure amb ells. A les vesprades, la meua àvia es reunia al forn amb les amigues i contaven històries. Una de les històries contava com una serp es colava entre els llençols i bevia la llet d'una dona, que compartia amb el xiquet. Entre aquests dos, xiquet i serp, s'establia un vincle de sang. Aquesta història sempre m'havia cridat l'atenció i volia fer-la novel·la. Fou *Ofidi*. La vaig situar a Mèxic, per donar-li més coherència. Allà, la serp hi és més present: en algunes cases la gasten per tal que es menje els ratolins. Fins i tot la tenen a la bandera. En *Laodàmia i altres contes* n'hi ha un

situat a París, perquè vaig viure allà, un altre situat en la Itàlia feixista...

No són majoria.

Per a escriure una bona història no cal anar molt lluny i per a dignificar un espai i una llengua, per a crear referents, cal partir de la realitat més immediata.

No ha sigut el primer lletraferit d'aquest poble.

Hi havia sainets... i una poetessa, Àngela Josefa Greus Sáez, coneguda com a Pepita Greus. Era neboda del magistrat Greus, que va dur de Barcelona l'empremta de la Renaixença. L'altre dia vingueren Llorenç Soldevila i Àlex Battaller, que estan fent un atlas literari per a l'editorial Pòrtic, amb fotografies d'espais comentats amb textos. Anàrem a Llombai i Alèdua, on passa part d'*El mut de la campana*, al que queda del Mas del Fardatxo, on Teodor Llorente va escriure «Vora el barranc dels Algadins», i també al cementeri, on hi ha una creu al magistrat.

Referents seus, al capdavant. Quins més el marcaren?

Quan estudiava a Gandia, tenia un llibre de literatura de Fernando Lázaro Carreter. En aquell volum hi havia una referència molt breu a la literatura gallega, a la catalana i als escriptors de l'exili. En la catalana només parlaven de Joan Maragall, amb la traducció de «La vaca cega» feta per Unamuno, i vaig pensar que en la meua llengua hi havia unes obres molt dignes.

Escriure en valencià era militar?

En aquella època sí, era una presa de partit.

Encara?

Potser. En tot cas, s'ha mantingut la meua estima per la llengua, la meua dèria de crear referents i de mitificar llocs i temps. De fet, ara estic escrivint un llibre il·lustrat de poemes sobre el Xúquer. N'he fet un altre sobre l'Albufera amb la mateixa voluntat. Hi ha un lloc entranyable que no és tant referent com caldria i cal descriure'l per a fer-lo referent.

Són obres que han vingut després de l'última novel·la, El mut de la campana. També ha aprofitat aquest llarg «silenci narratiu» per a la traducció, sempre del francès.

He traduït Flaubert, Gide, Mérimée... També *Tristany i Isolda*, però no va tindre massa èxit.

Vindrà més narrativa?

Si tinc salut, arribarà una novel·la. Sempre m'ha interessat escriure llibres, però que siguen més o menys homologables, amb una certa dignitat, emoció i amenitat.

Com ha sigut possible?

Han sigut les condicions de la meua vida les que ho expliquen. Abans de la jubilació tenia un treball de funcionari de traducció de textos administratius que m'ho permetia, això. Era una rutina que abastava molt de temps, però em deixava una miqueta per a creació literària.

És un d'aquells escriptors nocturns i amb ritual previ?

No, simplement necessite unes condicions òptimes: aïllament, ordinador, notes, diccionaris... i temps per davant. Això és l'ideal. El temps sobretot, perquè jo escric i reescric moltes vegades. A Camilo José Cela li digueren que ell escrivia com si pixara. Ell respongué que sí, però que com pixa un malalt de pròstata: poc i a gotetes.

De la seua estada a París, més enllà de la llengua i les traduccions que comentava, què en queda?

Sempre en queda alguna cosa. Fou una experiència dura però bonica. Vaig estar allà quatre cursos, estudiant, treballant i escrivint una miqueta, com et deia adés. Vaig treballar en l'ambaixada d'Israel, en botigues o col·laborant en diversos mitjans, entre els quals *Las Provincias*, en l'època aquella de certa obertura periodística que després es va batejar com «La primavera de *Las Provincias*». Quan va esclatar la revolta dels clavells de Portugal, vaig escriure

un article que no em van deixar publicar. Em vaig presentar en la redacció i María Consuelo Reyna em digué: «ese artículo no te lo publicaría ningún periódico de España; te lo publicaría *L'Humanité*», que era l'òrgan del Partit Comunista de França, i afegí que ella estava més «con una dictadura de derechas que con una de izquierdas». Després d'això, vaig netejar botigues o fer classes. La millor faena fou fer-li'n de català a un americà que treballava una tesi doctoral sobre el teatre occità. Jo també tenia començada una tesi sobre publicitat, però no la vaig acabar. En tornar de París, vaig estar treballant en la taronja, escrivint, col·laborant en diaris... però no em donava per a menjar. Finalment, arribà el lloc de treball de funcionari, que em canvià la visió de la vida i canvià tot.

No va acabar la tesi doctoral fins dècades després. I no era la mateixa.

Sí, vaig acabar la llicenciatura de filologia catalana i em vaig centrar en l'edició del dietari de Pere Joan Porcar, que es va editar després com a *Coses evengudes en la ciutat y regne de València. Dietari (1585-1629)* (PUV, 2012). Fou un esforç prou gran, perquè l'obra manuscrita és molt voluminosa, amb més de mil tres-centes entrades, i estava —està— a Madrid. La investigació acadèmica no és el meu món, demana molt de temps.

Ara que sí que en tindrà, farà tot allò que no ha pogut durant aquests anys?

Això espere, si la vida m'acompanya.